

LEKSIKOGRAFIYA SO'Z HAQIDAGI FAN

Akramova Muxlisaxon Ikromjon qizi

*Andijon davlat chet tillari instituti Roman-German va slavyan tillari fakulteti
filalogiya va tillarni o'qitish:nemis tili 401-guruh talabasi*

[Tel:+998 88 454 76 78](tel:+998884547678)

Ismanova Odinaxon

Ilmiy maslahatchi:

Annotatsiya: Ushbu maqolada leksikografiya fani so'z va lug'at tuzish jarayonining nazariy hamda amaliy asoslari sifatida yoritiladi. Leksikografiyaning predmeti, vazifalari, lug'atlar turlari, zamonaviy lug'atshunoslikda qo'llaniladigan tamoyillar va metodlar tahlil qilingan. Shuningdek, ikki tilli va izohli lug'atlar tuzilishi, foydalanuvchiga yo'naltirilgan lug'at modeli, elektron leksikografiyaning rivoji haqida ma'lumot berilgan. Maqolada zamonaviy O'zbek leksikografiyasining dolzarb masalalari ham qisqa sharhlangan.

Kalit so'zlar: leksikografiya, lug'at, leksikologiya, izohli lug'at, ikki tilli lug'at, korpus lingvistika, lug'at tuzish prinsiplari, zamonaviy leksikografiya.

Аннотация: В данной статье лексикография рассматривается как наука, освещающая теоретические и практические основы процесса составления слов и словарей. Проанализированы объект и задачи лексикографии, типы словарей, принципы и методы, используемые в современной лексикографии. Также представлена информация о структуре двуязычных и толковых словарей, модели словаря, ориентированной на пользователя, и развитии электронной лексикографии. В статье кратко рассмотрены актуальные вопросы современной узбекской лексикографии.

Ключевые слова: лексикография, словарь, лексикология, толковый словарь, двуязычный словарь, корпусная лингвистика, принципы составления словарей, современная лексикография.

Annotation: This article examines lexicography as a science that covers the theoretical and practical foundations of word and dictionary compilation. It analyzes the subject and tasks of lexicography, types of dictionaries, as well as the principles and methods applied in modern lexicographic practice. The article also provides information about the structure of bilingual and explanatory dictionaries, user-oriented dictionary models, and the development of electronic lexicography. Additionally, it briefly discusses current issues in contemporary Uzbek lexicography.

Key words: lexicography, dictionary, lexicology, explanatory dictionary, bilingual dictionary, corpus linguistics, dictionary compilation principles, modern lexicography

Tilning lugʻat boyligi – xalqning maʼnaviy, madaniy olami va tarixiy tajribasining aksidir. Bu boyligni tartibga solish, sistemalashtirish, ilmiy asosda tasvirlash esa leksikografiya fanining bosh vazifasidir. Leksikografiya tilshunoslikning eng qadimiy va eng muhim sohalaridan biri boʻlib, u soʻz haqidagi bilimlarni, soʻzning shakli, mazmuni, ishlatilish xususiyatlarini lugʻat koʻrinishida taqdim etadi.

Leksikografik adabiyotlar, yaʼni turli lugʻatlar, har qanday jamiyatning ilmiy-madaniy taraqqiyotida muhim oʻrin tutadi. Bugungi kunda leksikografiya nafaqat anʼanaviy lugʻat tuzish bilan, balki elektron korpuslar, kompyuter lingvistikasiga asoslangan avtomatlashtirilgan lugʻat tuzish texnologiyalari bilan ham shugʻullanadi.

Bugungi kunda leksikografiya nafaqat anʼanaviy lugʻat tuzish amaliyoti, balki nazariy qarashlar, metodlar, til korpuslari, elektron lingvistika kabi yoʻnalishlarni ham qamrab olgan holda keng qamrovli fan sifatida rivojlanmoqda. Maqolada leksikografiyaning mohiyati, fan sifatidagi vazifalari, lugʻat turlarining tasnifi, lugʻat tuzish tamoyillari, shuningdek, zamonaviy oʻzbek leksikografiyasining taraqqiyot yoʻnalishlari izchil va bir tekisda yoritiladi.

Leksikografiya umumiy maʼnoda lugʻatlar tuzish nazariyasi va amaliyotini oʻrganuvchi fan sifatida taʼriflanadi. Uning asosiy predmeti — soʻz va uning semantik, grammatik, uslubiy hamda funksional jihatlarini lugʻaviy shaklda bayon etishdir. Leksikografiya til birliklarini kuzatadi, ularni tartibga soladi, tasniflaydi va foydalanuvchi uchun qulay koʻrinishda tizimlashtiradi.

Soʻnggi yillarda oʻzbek leksikografiyasida sezilarli oʻzgarishlar kuzatilmoqda. Tilning keng isteʼmol doirasini qamrab olgan elektron va korpus tizimlari yaratildi, yangilanmoqda va takomillashtirilmoqda.

Oʻzbek tilining milliy korpusi asosida soʻzning chastotasi, kollokatsiyalari, real nutqdagi qoʻllanilishi aniqlanmoqda. Bu lugʻatshunoslikning sifatini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Leksikografiya fani tilning lugʻaviy boyligini umumiy tizim sifatida yoritadigan, uni ilmiy asosda tartibga soladigan va amaliy isteʼmol uchun tayyorlaydigan muhim sohadir. Leksikografiyaning nazariy tamoyillari lugʻat tuzishning ilmiy asosini tashkil etsa, amaliy leksikografiya ana shu qarashlarni turli lugʻatlar orqali hayotga tadbiiq etadi. Zamonaviy oʻzbek leksikografiyasining rivojlanish jarayoni elektron texnologiyalar, til korpuslari va kompyuter lingvistikasining keng qoʻllanilishi bilan chambarchas bogʻliqdir. Bu esa til boyluklarini yanada chuqur va toʻliq ochib berish imkonini yaratadi. Leksikologiya — tilshunoslikning soʻz va uning maʼnosini, shaklini, leksik tizimdagi oʻrnini oʻrganadigan fanidir. U tilning lugʻaviy boyligini, soʻzlarning kelib chiqishini, maʼnolarini, qoʻllanilish doirasini va bir-biri bilan bogʻliqligini tahlil qiladi. Leksikografiyaning predmeti — soʻz, uning morfologik va semantik xususiyatlari, frazeologik birliklar va leksik birliklarning til tizimidagi funksiyasi hisoblanadi.

Leksikologiya vazifalari: soʻzlarning maʼnolarini aniqlash, ularni turkumlash, sinonimiya va antonimiya tizimini oʻrganish, frazeologik birikmalarni tahlil qilish, yangi soʻzlar va atamalar paydo boʻlishini izohlash, lugʻat boyligini tizimlashtirish va tilning leksik normativligini belgilashdir.

Leksikologiya ikki asosiy boʻlimga boʻlinadi: umumiy leksikologiya va maxsus leksikologiya. Umumiy leksikologiya tilning barcha leksik birliklarini, ularning maʼnosi va shaklini, leksik jarayonlarni oʻrganadi; maxsus leksikologiya esa maʼlum soha yoki til turi boʻyicha soʻz boyligini tahlil qiladi, masalan, texnik, tibbiy, yuridik leksikologiya.

Leksikologiya soʻzning kelib chiqishi bilan ham shugʻullanadi. Bu soʻzning etimologiyasi deb ataladi, yaʼni soʻzning tarixiy manbasi, boshqa tillardan kirib kelishi, maʼnosining oʻzgarishi va rivojlanishi oʻrganiladi. Leksikologiyada soʻzning sinonimlari, antonimlari, omonimlari, polisemitik soʻzlar va frazeologik birikmalar tizimi ham tahlil qilinadi.

Leksikologiyaning yana bir yoʻnalishi — kompyuter leksikologiyasi yoki korpus lingvistika boʻlib, u zamonaviy texnologiyalar yordamida katta matnlar bazasidan soʻz va frazeologik birliklarni tahlil qiladi, ularning ishlatilish chastotasini aniqlaydi va lugʻat tuzish uchun maʼlumot beradi.

Shuningdek, leksikologiya va leksikografiya yaqin bogʻliq boʻlib, leksikologik tadqiqotlar lugʻatlarni yaratishda nazariy asos boʻlib xizmat qiladi. Leksikologiya soʻzning nazariy tahlilini beradi, leksikografiya esa bu tahlilni amaliy koʻrinishda — izohli, ikki tilli yoki terminologik lugʻatlarda foydalanuvchiga taqdim etadi. Bugungi kunda leksikologiya nafaqat tilning maʼno va shaklini oʻrganadi, balki yangi soʻzlarning paydo boʻlishi, globalizatsiya va texnologiya taʼsirida til boyligining oʻzgarishini ham tahlil qiladi. Shu bilan birga, leksikologiya milliy tilning normativligini, tilning madaniy va ilmiy ahamiyatini saqlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. 5 jildlik. – Toshkent: Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
2. Gʻaniev F. Leksikologiya va leksikografiya asoslari. – Toshkent: Fan, 1999.
3. Toʻxtasinov B. Zamonaviy oʻzbek leksikografiyasi masalalari. – Toshkent: Universitet, 2020.
4. Mengliyev B., Sayfullayeva R. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent, 2012.
5. Hartmann R.R.K., James G. Dictionary of Lexicography. – Routledge, 2002.
6. Atkins B.T.S., Rundell M. The Oxford Guide to Practical Lexicography. – Oxford University Press, 2008.
7. Oʻrinboyevna I. O., Durdona R. THEORETIK GRAMMATIKA-ILM SIFATIDA //Tadqiqotlar. – 2025. – T. 61. – №. 5.2. – C. 83-85.

8. ҚОДИРОВА, Н. М. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ.
ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ Учредители: Министерство
высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан, (2), 85-
99.

